

Ömer en-Neseffî'nin Tefsîr-i Neseffî Adlı Farsça Eseri Bağlamında Klasik Dönem Kur'an Tercümelerinde Tefsir Tercihleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ersin Çelik

<https://orcid.org/0000-0002-1821-7772>

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Tefsir Bilim Dalı, Rize, Türkiye

<https://ror.org/0468j1635>

ersin.celik@erdogan.edu.tr

Atıf Bilgisi:

Çelik, Ersin. "Ömer en-Neseffî'nin Tefsîr-i Neseffî Adlı Farsça Eseri Bağlamında Klasik Dönem Kur'an Tercümelerinde Tefsir Tercihleri Üzerine Bir Değerlendirme". *İslami İlimler Dergisi* 40 (Mart 2025), 189-208. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1603986>.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni:

Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.

Geliş Tarihi:

19 Aralık 2024

Kabul Tarihi:

15 Mart 2025

Yayın Tarihi:

28 Mart 2025

Hakem Sayısı:

Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem

Değerlendirme:

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Benzerlik Taraması:

Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması:

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman:

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim:

dergiislamiilimler@gmail.com

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Öz: Tarihsel süreçte Kur'an-ı Kerim ile ilgili gerçekleştirilen ilmî çalışmalar, herhangi bir coğrafya ya da dil ile sınırlı olmamıştır. Müslümanlar; ırkları ve dilleri ne olursa olsun her daim İslâm'ın mukaddes kitabına hizmet etme davasında birleşmişlerdir. Dolayısıyla vahyin dili olması hasebiyle İslâmî ilimlerin telif ve tedvini ile eğitim ve öğretiminde Arapçanın merkezi bir konumu olmakla birlikte Farsça, Türkçe ve Urduca gibi birçok farklı dilde büyük bir mirasın olduğu da aşîkârdır. Özellikle Farsça, Kur'an'ın tefsir ve tercümelerinin yapıldığı en eski dillerin başında gelmektedir. Klasik dönemde Arapça dışında bir dilde tefsir yazanlardan birisi de Ömer en-Neseffî'dir (ö. 537/1142). Müellifin Farsça olarak kaleme aldığı *Tefsir-i Neseffî* adlı eseri, her ne kadar tefsir olarak adlandırılrsa da daha çok tefsîrî bir yöntemle yapılmış bir Kur'an tercümesidir. Eserin müellifi Ömer en-Neseffî'nin oldukça meşhur bir isim olmasına rağmen bu tercüme üzerine hala müstakil ve kapsamlı bir araştırma yapılmamış olması bu çalışmanın muharrir unsuru olmuştur. Bu çalışma; beşerî aza ve fiilleri çağrıştıran haberî sıfatların yer aldığı bazı âyetler ile peygamberlerin ismeti meselesi açısından anlaşılması güç bazı âyetlerin Neseffî'nin söz konusu eserinde nasıl çevrildiği meselesini ele almayı amaçlamaktadır. Öte yandan söz konusu eser incelenirken müellifin *et-Teyssîr fi't-tefsîr* adlı tefsirindeki tercihleriyle buradaki tercihlerinin karşılaştırılmasına özen gösterilmektedir. Yine Neseffî, Hanefî/Mâtürîdî gelenekten geldiğinden dolayı Neseffî'nin tercihlerinin Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ıyla ne ölçüde paralellik arz ettiğinin tespiti için söz konusu başlıklar özelinde paralel bir inceleme yapılmaktadır. Sonuç olarak Neseffî'nin *Tefsir-i Neseffî* adlı eserindeki bazı yorum tercihlerinin *et-Teyssîr fi't-tefsîr*'indeki yorumlarından farklılık arz ettiği görülmüştür. Öte yandan bazı âyetlerin tercümesinde ise *et-Teyssîr*'de herhangi bir tercihte bulunmadan aktardığı görüşlerden birini tercih ettiği müşahade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr, Ömer en-Neseffî, Farsça Tefsir, Farsça Meal, Mâtürîdî.

An Evaluation of the Preferences of Interpretation in Classical Period Qur'ân Translations in the Context of 'Omar al-Nasafi's Persian Work Tafsîr-i Nasafi

Ersin Çelik

<https://orcid.org/0000-0002-1821-7772>

Assist. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of
Theology, Department of Tafsir, Rize, Türkiye

<https://ror.org/0468j1635>

ersin.celik@erdogan.edu.tr

Citation:

Çelik, Ersin. "An Evaluation of the Preferences of Interpretation in Classical Period Qur'ân Translations in the Context of 'Omar al-Nasafi's Persian Work Tafsîr-i Nasafi". *İslami İlimler Dergisi* 40 (March 2025), 189-208. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1603986>.

Article Type:

Research Article

Ethical Statement:

It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.

Ethics committee approval:

The research does not need any ethical approvals or informed consent.

Date of submission:

19 December 2024

Date of acceptance:

15 March 2025

Date of publication:

28 March 2025

Reviewers:

One Internal & At Least Two External

Review:

Double-blind

Plagiarism checks:

Yes - intihal.net

Conflicts of Interest:

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Grant Support:

No funds, grants, or other support was received.

Complaints:

dergiislamiilimler@gmail.com

License:

CC BY-NC 4.0

Abstract: The scientific studies conducted on the Holy Qur'ân throughout history have not been limited to any particular geography or language. Muslims, regardless of their race or language, have always been united in the cause of serving the holy book of Islam. Although Arabic holds a central position in the writing and codification of Islamic sciences and in education, being the language of revelation, it is clear that the Qur'an has a rich heritage in many languages, such as Persian, Turkish and Urdu. Persian, in particular, is one of the oldest languages in which the Qur'ân was interpreted and translated. One of the pioneers who produced an interpretation in a language other than Arabic in the classical period was 'Omar al-Nasafi (d. 537/1142). His work, *Tafsîr-i Nasafi*, written in Persian, is an exegetical translation of the Qur'ân, even though it is called a tafsir. The motivation for this study is that, although 'Omar al-Nasafi is a well-known figure, no independent and comprehensive research has not yet been conducted on this translation. This study aims to examine how Nasafi translated verses that contain prophetic attributes, such as references to human organs and actions, and verses that are difficult to understand in terms of the issue the prophets' infallibility. Furthermore, the study compares Nasafi's interpretative preferences in his commentary called *al-Taysîr fi't-tafsîr* with those in his translation. Moreover, given that Nasafi comes from the Hanafi/Maturidi tradition, a parallel study is carried out on the relevant terms to assess the to which extent his preferences align with those found in Abû Manşûr al-Maturidi's (d. 333/944) *Ta'wîlât al-Qur'ân*. As a result, it has been seen that some interpretation choices in *Tafsîr-i Nasafi* differ from those in *al-Taysîr fi't-tafsîr*. Furthermore, in the translation of certain verses, he adopted one of the views presented in *al-Taysîr* without expressing a distinct preference.

Keywords: Tafsîr, 'Omar al-Nasafi, Persian Tafsîr, Persian Translation, Maturidi.

Giriş

Karahanlılar döneminin önde gelen âlimlerinden biri olan Ömer en-Neseî, çeşitli ilim dallarında eserleri olan çok yönlü bir isim olarak öne çıkmaktadır. Erken yaşlarda ilim tahsiline başlayan Neseî'nin, *Akâidü'n-Neseî* adlı risâlesi onun kelâm alanında meşhur olmasını beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte şerhleriyle birlikte çokça okunan bu risâle, günümüzde halen kelâm sahasındaki en bilindik eserlerin başında gelmektedir.^[1] Ancak Neseî, kelâm sahası dışında tefsir, fıkıh, hadis, tarih, tasavvuf ve edebiyat alanlarında da eserleri olan bir âlimdir. Ömer en-Neseî'nin en etkin olduğu alanlardan birisi, hiç şüphesiz tefsir ilmidir. Onun tefsir alanında yazdığı farklı eserler, bu konudaki ilmi birikimini ortaya koymaktadır. Neseî'nin tefsir alanındaki eserlerinin başında *et-Teysîr fi't-Tefsîr* adlı eseri gelmektedir. Neseî'nin tefsir sahasındaki bir diğer çalışması ise bu makalenin de konusu olan Farsça olarak kaleme aldığı *Tefsîr-i Neseî* adlı eseridir. Her ne kadar bu eserin ismi gerek bazı nüshalarında gerekse bibliyografik kaynaklarda "tefsir" olarak kaydedilmişse de eserin Farsça bir meal-tefsir niteliğinde olduğunu belirtmek gerekmektedir.^[2] Onun tefsir alanında yazdığı ilk eserin ise *el-Ekme'lü'l-Atvel* isimli eser olduğu vurgulanmaktadır. Müellifin *et-Teysîr fi't-Tefsîr* adlı tefsirinde "el-ityân" kelimesini açıklamak üzere yaptığı bir atıf^[3] buna delil olarak getirilmektedir.^[4] Ancak bu eserin *et-Teysîr*'den bağımsız bir tefsir olmasının tahkik edilmeye muhtaç olduğu öne sürülmüştür. Bunların dışında yeni yapılan bazı çalışmalarda ise Neseî'nin *Bahru ulûmi't-tefsîr* adında sadece Fâtiha sûresinin tefsirine hasredilmiş bir eserinin daha olduğu tespitinde bulunulmuştur.^[5]

Neseî'nin *et-Teysîr fi't-Tefsîr* adlı eserinin onun tefsir eserleri içerisinde en meşhuru ve en yaygın olarak istifade edilen eseri olduğu açıktır. Hatta onun bu eserinin Osmanlı dönemi tefsir eserlerinde kendisine sıkça referansta bulunulan bir eser olduğu görülmektedir.^[6] Neseî'nin tefsir sahasındaki eserleri üzerine yapılan hemen bütün çalışmalar, *et-Teysîr fi't-Tefsîr* adlı tefsiriyle alakalıdır. Onun bu eseri üzerine ilk önce Ayşe Hümeýra Aslantürk tarafından *Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin (öl.537-1142) et-Teysîr fi't-Tefsîr Adlı Eserinin Tahlili ve el-Bakara Suresi'nin Tenkidli Neşri* başlıklı bir doktora tezi hazırlanmıştır.^[7] Bunu 2013 yılında Seyfullah Efe'nin *Ömer Neseî ve Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Kur'ân Yorumlamaları (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)* başlıklı doktora tezi ile 2023 yılında Muhammet Çol tarafından hazırlanan *Ömer en-Neseî ve et-Teysîr fi't-Tefsîr'i ve Hatice Kübra Özcan tarafından Ömer Neseî'nin Tefsirinde Belâgat İlmi Bağlamında Dil-Kelâm İlişkisi* başlıklı doktora çalışmaları takip etmiştir.^[8] Neseî'nin *et-Teysîr*'i hakkında hazırlanan

- [1] Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 2/8; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Ekmeleddin İhsanoğlu - Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-türâsi'l-İslâmî, 1443), 1145; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 2/463-464.
- [2] Muhammed b. Ömer Neseî, *Tefsîr-i Neseî* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1507), 604b; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Hüseyin Esed - Şuayb Arnavûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 20/126; Ayşe Hümeýra Aslantürk, "Neseî, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/32/571-573; Seyfullah Efe, *Klâsik Dönemde Sünnî-Şîî Tefsir Algısı (Neseî-Râzî Örneği)* (Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2021), 15-20.
- [3] Ömer b. Muhammed en-Neseî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûş (İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 1440), 1/414.
- [4] en-Neseî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 1/27; Ayşe Hümeýra Aslantürk, *Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin (öl.537-1142) et-Teysîr fi't-Tefsîr Adlı Eserinin Tahlili ve el-Bakara Suresi'nin Tenkidli Neşri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 27.
- [5] Muhammet Çol, *Haneî-Matürîdi Tefsir Geleneğinde Ömer en-Neseî* (Ankara: TDV Yayınları, 2024), 15-18; Muhammed Şerif Kahraman, "Necmeddîn En-Neseî'nin (ö. 537/1142) 'Bahru'ulûmi't-Tefsîr' Adlı Eseri", *VII. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu "Maverâünnehir"* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2024), 312-324.
- [6] Onun *et-Teysîr*'inin sonrakindeki eserlerine etkisi için bk. Çol, *Haneî-Matürîdi Tefsir Geleneğinde Ömer en-Neseî*, 58-67.
- [7] Aslantürk, *Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin (öl.537-1142) et-Teysîr fi't-Tefsîr Adlı Eseri*.
- [8] Seyfullah Efe, *Ömer Neseî ve Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Kur'ân Yorumlamaları (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013); Muhammet Çol, *Ömer en-Neseî ve et-Teysîr fi't-Tefsîr'i* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023); Hatice Kübra Özcan, *Ömer Neseî'nin Tefsirinde Belâgat İlmi Bağlamında Dil-Kelâm İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

akademik çalışmalar bunlarla sınırlı değildir. Onun bu tefsirinin farklı sûrelerinin tahkikine yönelen çalışmalar bir kenara bırakılırsa Şeyma Akıncı tarafından hazırlanan *Ömer en-Neseffî'nin et-Teysîr Adlı Tefsirinde İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Etkisi* başlıklı yüksek lisans çalışması ile Ahmet Nair'in "Ömer en-Neseffî'nin et-Teysîr fi't-Tefsîr'inde Kuşeyrî'ye Yapılan Atıflar" başlıklı makalesi de zikredilmesi gereken diğer çalışmalar olarak öne çıkmaktadır. Görüldüğü üzere Neseffî'nin tefsir birikimi üzerine yapılan akademik çalışmalar, özellikle onun *et-Teysîr*'i ile sınırlı kalmıştır. Öte yandan Muhammed Şerif Kahraman tarafından hazırlanan "Necmeddîn en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) 'Baḥru 'ulûmi't-Tefsîr' Adlı Eseri" başlıklı bildirisi de onun tefsir birikimiyle ilişkili en son yapılan çalışmalardandır.^[9] Fakat onun Farsça olarak kaleme aldığı *Tefsîr-i Neseffî* adlı meal-efsiri merkeze alan herhangi bir çalışma yapılmamıştır.^[10] Onun bu eseri üzerine yapılan tek çalışma ise İran'da yapılan ve onu Fars Dili açısından değerlendiren bir makaledir.^[11] Dolayısıyla bu çalışma Ömer en-Neseffî'nin erken dönemde kaleme aldığı bu meal-efsirini bazı başlıklar altında ele almayı amaçlamakta ve literatürdeki bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışmada Neseffî'nin tercihlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için yer yer günümüz mealleriyle arasındaki mana farklılıklarına da dikkat çekilmektedir.

1. Ömer en-Neseffî'nin Farsça Kur'an Tercümesi: Tefsîr-i Neseffî

Ömer en-Neseffî, bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve eskiden çoğunlukla Neseff veya Nahşeb olarak anılan Karşî (Qarshi) şehrinde doğmuştur. Oldukça velûd bir âlim olarak kaydedilen en-Neseffî'nin bazı bibliyografik eserlerde yüze yakın eseri olduğundan söz edilmiştir.^[12] Müellif üzerine yapılan çalışmalarda ise onun ancak yirmi üç, bazı çalışmalarda ise otuz bir eserinin ismi kaydedilmiştir.^[13] Müellifin söz konusu eserlerinden biri de onun *Tefsîr-i Neseffî* adlı Farsça Kur'an tercümesidir.^[14] Fakat bibliyografik eserlerde genellikle onun *et-Teysîr fi't-Tefsîr* ve *el-Ekme'lü'l-Atvel* isimli tefsirlerinden veya tefsir hakkında kitaplar yazdığından söz edilirken doğrudan *Tefsîr-i Neseffî*'den ise bahsedilmemektedir.^[15]

Ömer Neseffî'nin Farsça Kur'an tercümesinin İran, Türkiye ve Afganistan'da toplam beş adet el yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların en önemlilerinden bir tanesi Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Bölümü 1507 numarada yer almaktadır. 604 varak olan eser, mukaddime olmaksızın doğrudan Fatîha'nın tercümesiyle başlamakta, nüshasının baş tarafında eserin ve müellifin ismine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak eserin ferağ kaydında müstensihin vermiş olduğu bilgi, tercümenin Ömer en-Neseffî'ye aidiyeti konusunda herhangi bir şüpheye mahal bırakmaktadır. Müstensih Yâr Ali et-Tebrîzî (ö. 690/1291'den sonra), Necmüddîn en-Neseffî'nin eseri olan bu tefsir-i şerîfi Rebî'u'l-âhir ayının dördünde 690 yılında Herat'taki Medresetü'l-İhlâsiyye'de tamamladığını belirtmektedir.^[16] Atıf Efendi nüshasındaki bu bilgi, diğer nüshalarının hiçbirisinde bulunmadığından tercümenin Ömer en-Neseffî'ye aidiyetini ortaya

[9] Kahraman, "Necmeddîn En-Neseffî'nin (Ö. 537/1142) 'Baḥru 'ulûmi't-Tefsîr' Adlı Eseri", 312-324.

[10] Bunun istisnası, kitabın neşrini gerçekleştiren Azizullah Cüveynî tarafından eserin girişinde yapılan değerlendirmelerdir. Ancak Cüveynî tarafından yapılan değerlendirmelerin de daha çok eserin Farsça olmasından hareketle dil yönüne vurgu yaptığı görülmektedir. bk. Muhammed b. Ömer Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, thk. Azîzullah Cüveynî (İntişârât-ı Surûş, 1367), 1/5-58.

[11] Söz konusu makale için bkz. Sıddîka Süleymânî vd., "Berresî Tefsîr-i Neseffî İmâm Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed Neseffî ez Nazar-ı Belâgat Zebânu Vijekihây-ı Dustûrî, Vâjegân", *İntişârât-ı Sinânkâr*, (1396), 461-537.

[12] Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 2002), 5/60; en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 1/228.

[13] Efe, *Ömer Neseffî ve Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Kur'ân Yorumlamaları*, 19-20; en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 1/26-30.

[14] Aslantürk, "Neseffî, Necmeddin", 32/571-573; Efe, *Ömer Neseffî ve Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Kur'ân Yorumlamaları*, 19-20.

[15] Ali b. Sultân el-Kârî, *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâ'l-Hanefiyye*, thk. Abdülmuhsin Ahmed (el-İrâk: Dîvânü'l-vakfî's-Sünnî, 1430), 2/532-533; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/60; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessîrin min Sadri'l-İslam hatte'l-Asri'l-Hâdir* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhid, 1409), 1/399-400.

[16] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1507, vr. 604b; Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/14.

koyması bakımından son derece kıymetlidir. Nitekim eserin muhakkiki de tercümenin Ömer en-Neseff'ye aidiyeti noktasında Türkiye'de bulunan bu nüshaya dayanarak müellifin kimliği hakkındaki şüphesi tamamen giderdiğinden söz etmektedir.^[17]

Tefsîr-i Neseff'nin ikinci bir nüshası, Meşhed'de Âsitân-i Kudsi Radavî Kütüphanesi 1236/34 numarada bulunmaktadır. Bu nüshada eserin ve müellifin ismi, yazıldığı tarih bulunmamaktadır. 509 varaktan meydana gelen eserin başında sadece "Neseff'nin tefsiri olduğu açıktır." şeklinde bir not bulunmaktadır. Eserin üçüncü nüshası ise Afganistan'da Meclis Kütüphanesinde "و" sembolüyle kaydedilmiştir. Bu nüshada da eserin ve müellifin ismi, yazıldığı tarih gibi bilgiler bulunmamaktadır. *Tefsîr-i Neseff*'nin diğer iki nüshası ise İran'da Kitâphâne-i Merkezî'de 5659 ve 3826 numaralarda yer alan sadece birkaç sûrenin yer aldığı oldukça eksik nüshalardır.^[18]

Neseff'nin *Tefsîr-i Neseff* adlı bu tefsîrî tercümesi, Azîzullah Cüveynî tarafından tahkik edilerek 1417/1996 yılında Tahran'da 2 cilt olarak basılmıştır. Eserin muhakkiki Cüveynî, söz konusu eserin aynı zamanda dini ve itikadi temiz, akıcı ve temiz bir Farsça konuşan, şiirsel ve vezinli sözlerden hoşlanan, itikadi ve fikri meseleleri tartışmayan insanlara işaret ettiğini vurgulamaktadır. Eseri Şîî perspektiften değerlendiren Cüveynî, Neseff'nin Şîîlerin olmadığı bir bölgede yaşadığının altını çizmekte ve o dönemdeki büyük âlimlerin, filozofların ve tarihçilerin Sünnî/Eş'arî ekole mensup olmasının doğal olduğunu dile getirmektedir. Ancak yine de onun eser boyunca mezhebi tartışmalardan uzak durmasını takdir etmekte ve eserin Hindistan, Pakistan, Tacikistan ve Afganistan gibi hala bu eserin diline yakın bir dil konuşan ülkelerde faydalı olabileceğine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Cüveynî, bu tefsîrî tercümenin Fars dili açısından çok sayıda özgün kelime ve deyim içerdiğinin üzerinde durmaktadır. Eserin cümlelerinin vezinli ve ahenkli olduğunu belirten Cüveynî, ayrıca çeşitli seciler, lafzî ve manevî süslemeler içerdiğine de değinmektedir.^[19]

Neseff'nin bu eserini neden Farsça yazdığı meselesi üzerinde de durmak gerekmektedir. Öncelikle Neseff, eserlerinin ekserisini Arapça yazarken *Tefsîr-i Neseff* gibi bazı eserlerini ise Farsça yazmıştır. Neseff'nin etnik kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte yaşadığı toplumda Farsçanın konuşma, kültür ve medeniyet dili olması onu Farsça dilini kullanmaya sevk etmiş olmalıdır. Öte yandan Neseff'nin Arapça olarak kaleme aldığı *et-Teysîr*'in baş taraflarında incelediği konuyu Farsça özetlediği, bazı kelimelerin bu dildeki karşılığını verdiği ve bazen de Farsça şiirler aktardığı görülmektedir. Bu durum en azından onun çevresinde Farsça konuşulduğunu ve kendisinin de bunu dikkate aldığını ortaya koymaktadır.^[20]

Ömer en-Neseff'nin *Tefsîr-i Neseff* adlı bu eseri, âyetlerin cümle cümle tefsirini içeren bir tefsîrî tercüme tarzında yazılmıştır. Çoğunlukla âyetlerin literal anlamıyla yetinilmiş olmakla beraber birçok yerde ise tercüme aşan açıklamalar yer almaktadır. Hatta kimi yerde Neseff, âyetin muhtemel olduğu farklı anlamlara da değinmeyi ihmal etmemektedir. Söz konusu eserin ne zaman yazıldığına dair bir bilgiye ulaşamadığımızdan onun bu eseri, *et-Teysîr fi't-Tefsîr* adlı tefsirinden önce yazıp yazmadığını bilemiyoruz. Ancak Çol, Neseff'nin bu eserini kesin olmamakla birlikte 520 yılından ve *et-Teysîr*'den önce kaleme aldığını öne sürmüştür.^[21] İleride yer yer belirttiğimiz üzere onun *et-Teysîr*'deki tefsir tercihleri ile *Tefsîr-i Neseff*'deki bazı tercihlerinin birbirinden farklı olması dikkat çekmektedir. Birçok yerde ise Neseff, *et-Teysîr*'de yorumsuz olarak kaydettiği

[17] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 1/14.

[18] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 1/46-49.

[19] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 1/7-8, 14.

[20] İshak Özgel, "Başlangıçtan Selçuklular Dönemi Sonuna Kadar Türklerin Kur'an tefsirine Hizmetleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an tefsirine Hizmetleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, thk. Muhammed Abay (Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an tefsirine Hizmetleri (Tartışmalı İlmî Toplantı), İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.), 63-67; Çol, *Haneff-Matürîdi Tefsir Geleneğinde Ömer en-Neseff*, 30-33.

[21] Çol, *Haneff-Matürîdi Tefsir Geleneğinde Ömer en-Neseff*, 14-15.

görüşlerden birisini tercih etmekte, bu yönüyle eser Neseffî'nin *et-Teysîr*'de yer verdiği görüşlerden hangisini benimsediği konusunda bir fikir vermektedir.

2. Tercümenin Muhtevası Üzerine Tematik Bir Değerlendirme

Ömer en-Neseffî'nin kısmen erken dönem sayılabilecek bir tarihte ele aldığı bu Farsça Kur'an çevirisi, o dönemde âyetlerin başka bir dile nasıl aktarıldığı hususunda fikir vermesi bakımından oldukça kıymetlidir. Bu nedenle tercümenin içeriğinde hangi usul ve yöntemlerin takip edildiğinin etraflıca araştırılması günümüzdeki meallere de ışık olacaktır. Takdir edilecektir ki bir makalede bu kadar etraflıca bir incelemenin yapılması mümkün değildir. Dolayısıyla burada Neseffî'nin bu tercümesi tematik olarak bazı başlıklar altında incelenecektir. Bunun için çalışmada, özellikle günümüzdeki meallerde çevirisinde ihtilaf edilen ve çok farklı şekillerde tercüme edilen iki hususa dair bazı başlıklar öne çıkartılmıştır. Bunlardan birincisi, Kur'an'da yer alan bazı haberî sıfatların diğer bir ifadeyle Allah'a isnat edilen kullara dair bazı nitelemelerin tercümesidir. İkincisi ise Peygamberlerin masumiyeti açısından izaha muhtaç ifadelerin yer aldığı bazı âyetlerin tercümesi hususudur.

2.1. Tefsîr-i Neseffî'deki Bazı Haberî Sıfatların Tercümesi Meselesi

Naslarda bulunan ve te'vil edilmeden Allah'a izafe edilmeleri mümkün olmayan nitelemelere haberî sıfat denilmektedir. Bir başka ifadeyle vech, ayn, yed, nefis, isba', kadem, istivâ, ityân, nüzul, meci' ve kurb gibi Allah'ın zatından bahseden beşerî aza ve fiilleri çağrıştıran sıfatlardır.^[22] Müteşabih âyetler kapsamında değerlendirilen^[23] haberî sıfatların meallerde nasıl çevrileceği konusunda ortak bir tavır bulunmamaktadır. Haberî sıfatların yer aldığı âyetler, tefsirlerde yapılan geniş açıklamalarla anlaşılır hale gelmektedir. Oysa Kur'an tercümelerinde genellikle literal tercüme yapılması, söz konusu âyetlerdeki murâd-ı ilâhî anlaşılmaz hale getirmektedir.

Kur'an'ın bazı âyetlerinde Allah'ın gazabı, sevgisi, merhameti, razı olması gibi hissiyatla ilgili nitelikler; el, yüz ve göz gibi insani uzuvlar Allah'a nispet edilmektedir. Bunun yanı sıra, Allah'a ait olarak istiva etme, gelme gibi fiillerin ve sağ, üst, yanında gibi durum zarflarının da Allah'a atfedildiği gözlemlenmektedir. Bu tarz, insanı niteleyen kelimelerin Allah'a isnat edilmesi durumunda zahiri anlamlarının tevil edilmesinin tefsir ilminin en temel kaidelerinden birisi olduğu dile getirilmektedir.^[24] Dolayısıyla bu tarz teşbih ifade eden lafızların Ömer en-Neseffî tarafından kısmen erken dönemde kaleme alınan meal-tefsirinde nasıl tercüme edildiği üzerinde durulmaktadır.

2.1.1. Allah'a Duygu ve Huy İzafe Edilen Âyetlerin Tercümesi

Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette Allah Teâlâ'ya rahmet, gazap, haya ve mekr gibi kulların duygu ve huylarını ifade eden sıfatlar isnat edilmektedir.^[25] Bunlardan birisi de istihza kelimesidir. Lügatte "hafif yollu dokunma ve alaya alma" anlamındaki hüz' kökünden gelen istihza kelimesi, "başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek, bunu alışkanlık haline getirmek" anlamına gelmektedir.^[26]

[22] Şehmus Cankurt, "Ehl-i Sünnet'in Haberî Sıfatlar Konusunda Şiâ, Müşebbihe, Mücessime ve Mu'tezile'ye Yöneltiği Eleştiriler", *The Journal of Academic Social Science Studies* 95 (2023), 334.

[23] Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Beyrut-Dimaşk: Dâru'l-kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 263.

[24] Ali b. Mecdüddin eş-Şahrûdî Musannifek, *el-Muhammediye fi't-tefsîr fi tefsîri'l-Fatiha* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, ty.), 24a-24b.

[25] Zübeyir Bulut, *Haberî Sıfatlar Anlama Yöntemleri ve Yorumları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 176-181.

[26] el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, 841; Mustafa Çağrırcı, "İstihza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/347-348.

Yüce Allah, münafıkların kendilerince müminleri alaya almalarının mukabilinde “Allah onlarla istihza ediyor da tuğyanları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor. / اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ”^[27] buyurmaktadır. Burada Allah Teâlâ'ya isnat edilen istihza/alay etme fiilinin hangi anlamda kullanıldığı tefsirlerde uzun uzadıya açıklanmış; Allah'ın onların alay etmesine mukabil kendilerini cezalandırması, onlara mühlet tanıyıp sonunda kısıvrak yakalaması veya onların alay etmesine karşın Yüce Allah'ın buna önlem almasının âyette “istihza” kelimesiyle ifade edildiği vurgulanmıştır. Nitekim Mukâtil, bu cezalandırmanın ahirette kendileriyle müminler arasına bir sur çekilmek suretiyle olacağını belirtmekte ve bunu el-Hadîd 57/13. âyete atıfla açıklamaktadır. O; müminlerle aralarına çekilen surla karanlıkta kalan münafıklara “Geri dönün ve nurunuzu geride arayın.”^[28] denilmek suretiyle istihza edilmiş olacağını öne sürmektedir.^[29] Bazı müfessirler ise Kur'an'ın onların “Biz, onlarla alay ediyoruz.” sözlerine aynı şekilde cevap vermek için bu ifadeyi kullandığını yoksa gerçek manada Allah'tan istihza meydana gelmediğini belirtmektedir.^[30] Taberî ise yukarıda zikrettiğimiz görüşleri aktardıktan sonra kendisine göre en doğru görüşü özetle şöyle ifade etmektedir: Münafıklar dilleriyle İslam'ı kabul etmeleri sebebiyle dünyada İslam dairesi içerisinde kabul edilmişlerdir. Onlar ahirette de aynı durumda olmayı beklerlerken Allah onları müminlerin içerisinden ayıracaktır. Dolayısıyla bu durum, Allah'ın onlarla istihza etmesi anlamına gelmektedir.^[31]

Müfessirlerin tefsirlerde uzun uzadıya açıkladığı bu ifadenin Nesefî tarafından Farsçaya nasıl tercüme edildiği merak uyandırmaktadır. Ömer Nesefî söz konusu âyeti, “Allah azze ve celle, alay etmelerinin cezasını uygun bir şekilde onlara ulaştırır, onları uzun bir süre avare ve şaşkın bir şekilde bırakır.”^[32] şeklinde tercüme etmektedir. Nesefî'nin bu tercümesi, istihzâ fiilinin kullara isnat edildiği anlamıyla Allah'a isnat edilmesinin doğru olmayacağı kabulü üzerinden yapılmıştır. Zira “alay etmek, gırgıra almak ve eğlenmek” anlamlarına gelen bu fiilin gerçek anlamıyla Allah'a isnadı muhaldir. Bu tefsirlerde geniş bir şekilde anlatılırken günümüzde birçok mealde bu âyetin meali “Onlarla Allah alay eder ve taşkınlıkları içinde bocalar durumda bırakır.”^[33] şeklinde kulun istihzası ile Allah'ın istihzası arasında hiçbir ayırım yapılmadan Türkçeye aktarılmaktadır. Dolayısıyla Nesefî'nin tercümesinin âyetin anlamını yansıtmada konusunda çok daha başarılı olduğu görülmektedir.

Nesefî'nin *et-Teysîr*'deki açıklamaları ise onun buradaki bilinçli tercihinin arka planını yansıtabilecek derinliktedir. Zira Nesefî, buradaki istihza fiilinin Allah'a isnadının ne anlama geldiğini geniş bir şekilde izah etmektedir. Ona göre Allah'ın istihza etmesi sekiz şekilde açıklanmıştır: Birincisi, Allah onlara dünyada, kendi yaptıkları muameleye uygun olarak muamele etmektedir. Çünkü onlar, içlerinde nifak olduğu halde görünürde iman üzere olduklarını izhar etmektedirler. Allah da onlara bu dünyada emin olduklarını izhar etmektedir ancak onları bekleyen akıbet Cehennem'de yanmaktır. İkincisi, Allah ahirette onları dünyadaki istihzalarına benzer bir ceza ile cezalandıracaktır. Zira Araplar, cezayı başlangıçta yer alan kelimeyle isimlendirmektedir.

[27] el-Bakara 2/15.

[28] el-Hadîd 57/13.

[29] Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâs, 1423), 1/91; el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, 841.

[30] Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'a (el-Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1411), 1/40.

[31] Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mekke: Dâru't-terbiye ve't-türâs, 1420/2000), 1/302-304.

[32] Nesefî, *Tefsîr-i Nesefî*, 1367, 1/6. Nesefî'nin Farsça ifadeleri şu şekildedir: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ خدای تعالی جزای استهزای ایشان به سزا به ایشان برساند، وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ و ایشان را مدت مدید در این طغیان سرگشته و متحیر بماند

[33] Heyet, *Hayrat Neşriyat Kuramı Kerim Ve Karşılıklı Meali* (İstanbul: Hayrat Neşriyat, 1430), 3; Komisyon, *Kur'an Yolu Meâlî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3.

Nitekim “وَإِنْ عَاقِبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ”^[34] ve “وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا”^[35] / *Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür.*”^[34] ve “وَمَا عُوذْتُمْ بِهِ”^[35] / *Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın.*”^[35] âyetlerinde olduğu gibi Kur’an’da bunun birçok örneği bulunmaktadır. Üçüncüsü, Allah Teâlâ’nın kendilerini alay etmelerinin zararına düşürmesi, dördüncüsü ise onlar her hata yaptıklarında kendilerine yeni bir nimet bahşetmesidir. Beşincisi, onlara şu anda istediklerinin verilmesi ahirette ise ansızın yakalanmalarınıdır. Altıncısı, tıpkı dünyada onların Hz. Peygamber’e iman etmedikleri halde “Biz senin Allah’ın resulü olduğuna şahitlik ederiz.” demeleri gibi ahirette kendilerine “*Tat bakalım; zira sen (aklıncı) güçlü ve itibarlısın.*”^[36] denilmesidir. Yedincisi, Allah Teâlâ’nın haber verdiği şu durumdur: “*O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: ‘Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım.’ Onlara şöyle denecek: ‘Geriyeye dönün de başka bir nur arayın!’*”^[37] Sekizincisi ise onların bu dünyada müminlere güldükleri gibi ahirette de müminlerin onlara gülmesidir.^[38]

Nesefî’nin Allah’ın istihza etmesinin ne anlama geldiğine dair açıklamalarının selefi Mâtürîdî’den çok daha detaylı olması dikkat çekmektedir. Zira Mâtürîdî, burada Allah’ın istihzasını iki şekilde açıklamaktadır: Birincisi, onlara alay etmelerinin cezasını vermesi, ikincisi ise Allah’ın müminlerin de münafıklarla alay etmesini kendisine nispet etmesidir. Mâtürîdî, bazılarının tıpkı kibirlenmek gibi istihza etmenin de kullara değil ancak Allah’a caiz olduğunu söylediklerini de aktarmakta ancak doğru olanın “mekr, hidâ’ ve istihzâ gibi insanlar tarafından yerilen fiillerin doğrudan Allah’a izafe edilmemesi olduğunu savunmaktadır.^[39]

Kur’ân-ı Kerim’de Allah Teâlâ’ya isnat edilen kulların fiillerden ikisi, *mekr* ve *keyd* kelimeleridir. Sözlükte “tuzak kurmak, hile ile bir kimsenin ne kastettiğini başkasından saklamak”^[40] anlamına gelen *mekr* ifadesi; Kur’an’da Âl-i İmrân 3/54, el-A’râf 7/99, el-Enfâl 8/30, Yûnus 10/21 ve en-Neml 26/50 âyetlerinde doğrudan Allah’a isnat edilmektedir. Yine *keyd* ifadesi de yalnızca et-Târik 86/17. âyette doğrudan Allah’a isnat edilmektedir. Tefsirlerde çok farklı şekillerde yorumlanan bu ifadelerin anlamının klasik dönemdeki bir Kur’an tercümesine nasıl yansıdığı günümüz meallerine de bir ışık tutacaktır.

Bu çalışmada, Yüce Allah’ın “(Yahudiler) *tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur.*”^[41] âyeti ile Enfâl Sûresi’ndeki “*İnkâr edenler, seni bağlayıp bir yere kapamak veya öldürmek, ya da sürmek için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarken, Allah da düzenlerini bozuyordu. Allah düzen yapanların en iyisidir.*”^[42] mealindeki âyetlerinin Nesefî tarafından Farsçaya nasıl tercüme edildiği üzerinde durulacaktır. Hakiki anlamda Allah’a isnadı doğru olmayan *mekr/tuzak* ifadesinin nasıl tercüme edileceği önem arz etmektedir. Nitekim Türkçe meallerin bazısında âyetin -kimisinde dipnotta açıklama düşülmekle birlikte- “*Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.*”^[43] şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Oysa *mekr/tuzak* ifadesinin insanlara isnadı hakikatken Allah’a isnadı mecazdır.

[34] Şûrâ 42/40.

[35] en-Nahl 16/126.

[36] ed-Duhân 44/49.

[37] el-Hadîd 57/13.

[38] en-Nesefî, *et-Teyssîr fi’t-Tefsîr*, 1/338-341.

[39] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-İlmiyye, 2005), 1/386-387.

[40] el-İsfahânî, *el-Müfredât fi’l-Ğarîbi’l-Kur’ân*, 772.

[41] Âl-i İmrân 3/54.

[42] el-Enfâl 8/30.

[43] Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 117; Edip Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014), 112; Ahmet Tekin, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru-Tefsiri Meal* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2016), 112.

Ömer en-Neseffî, Farsça meal-tefsirinde söz konusu âyeti “*Onlar İsâ'ya el uzattılar, Allah da onlara yaptıklarının karşılığını verdi.*”^[44] şeklinde tercüme etmektedir. Dolayısıyla Neseffî, Allah’a isnat edilen *mekr/tuzak* ifadesini, onların tuzaklarının karşılığını vermek olarak tercüme etmektedir. Ancak o; “*خَيْرُ الْمَاكِرِينَ*” ifadesinin doğrudan anlamını vermek yerine bu ismin Allah için övgü ve doğru olduğunu; her ne kadar diğer insanlar için batıl bir niteleme olsa da Allah hakkında hak olduğunu ifade etmektedir.^[45] Sonuç olarak Neseffî, *mekr/tuzak* ifadesinin insanlara isnadı ile Allah’a isnadı arasında ayrıma gitmekte, Allah’a isnadı esnasında bu fiile literal anlamını vermemektedir. Neseffî'nin aynı âyete dair tefsirindeki yorumları da meal-tefsiriyle aynı doğrultudadır. Neseffî benzer şekilde el-Enfâl Sûresi'ndeki âyeti ise “*Onlar tuzak kuruyorlar, Allah onların cezasını verecektir. En iyi ceza veren Allah Teâlâ'dır.*”^[46] şeklinde Farsçaya tercüme etmektedir.^[47] Oysa Türkçeye yapılan çevirilerin birçoğunda bu âyet, “*Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.*”^[48] şeklinde Allah’a isnat edilen *mekr* ifadesinin literal anlamıyla tercümesi üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla Neseffî'nin tercümesi, âyetin tefsirlerdeki yorumuyla daha tutarlı olması bakımından bizce daha isabetlidir.

Kur'ân-ı Kerim'de et-Târık 86/17. âyette doğrudan Allah’a isnat edilen *keyd* ifadesinin de Neseffî tarafından Farsçaya nasıl tercüme edildiğine değinmek gerekmektedir. Neseffî et-Târık 86/16-17. âyetleri “*Onlar sana bir tuzak kuruyor, bense onların tuzaklarını iptal edeceğim.*” şeklinde çevirmektedir.^[49] Dolayısıyla Neseffî'nin *mekr* ve *keyd* ifadelerinin Allah’a isnadıyla kullara isnadı arasında bir fark gözettiği, günümüz Türkçe meallerinin bazısında gözetilmeyen bu anlam farkını tercümesine de yansıttığı görülmektedir. Aslında Neseffî'nin et-*Teysîr*'de söz konusu âyete getirdiği yorum, *Tefsîr-i Neseffî*'de yaptığı çevirinin arka planı hakkında fikir vermektedir. Zira orada Neseffî, Allah'ın bu âyetle müşriklerin planlarını yok edeceğini ve hilelerini geçersiz kılacağını, bunun da onların yaptıklarının cezası olacağını haber verdiğini açıklamaktadır. Çünkü o; tıpkı “[50]” *اللَّهِ يَسْتَهْرِي بِهٖم*, “[51]” *نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ* ve “[52]” *يَخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ* âyetlerinde olduğu üzere Allah'ın yaptıklarının cezasını vermesi anlamı dışında mutlak olarak bu ifadenin Allah için caiz olmayacağını belirtmektedir.^[53] Sonuç olarak burada da Neseffî'nin âyeti literal anlamının ötesinde tefsîrî olarak tercüme ettiği söylenebilir.

2.1.2. Allah'a Âzâ İzafe Edilen Âyetlerin Tercümesi

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a isnat edilen haberî sıfatların başında el (yedullah) ve yüz (vechullah) ifadesi gelmektedir. Zira bu ifadelerin nasıl tercüme edileceği hususunda günümüz meallerinde de ortak bir tavır bulunmamaktadır. Klasik dönemde Neseffî'nin bu ifadeleri Farsçaya nasıl çevirdiği sorusunun cevabı aynı zamanda onun tercüme yöntemini anlamaya da yardımcı olacaktır.

Ömer en-Neseffî, Bakara Sûresi'nde yer alan “[54]” *وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ* âyetini “*Doğu da Batı da Allah'ın doğru yoludur. Herhangi bir durumda yönünüzü belirlemede kibleye*

[44] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/112. Neseffî'nin Farsça çevirisi şu şekildedir: و مَكْرُوا و مَكْرُ اللَّهِ و ايشان با عيسى دستان كردند، و خدای و خدای و ايشان با عيسى دستان كردند، و ايشان با عيسى دستان كردند، و ايشان با عيسى دستان كردند، و ايشان با عيسى دستان كردند؛ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ و اين نام ورا مدح است و صادق است، چه اين فعل از ديگران باطل است و از وی حق است

[45] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/112.

[46] Neseffî'nin Farsça ifadeleri şu şekildedir: و می کردند ایشان دستان، و بدهد خدای تعالی جزای ایشان، و خدای تعالی است بهترین جزا دهندگان

[47] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/342.

[48] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993), 4/27; Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi*, 145; Heyet, *Hayrat Neşriyat Meali*, 130.

[49] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 2/1153. Neseffî'nin Farsça ifadesi şu şekildedir: ايشان با تو می کنند دستان: و من باطل می کنم دستان ايشان

[50] el-Bakara 2/15.

[51] et-Tevbe 9/67.

[52] en-Nisâ 4/142.

[53] en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 15/302.

[54] el-Bakara 2/115.

yönelme amacıyla hareket ettiğinizde, işte orası Allah'ın rızasına uygun olan yerdir Allah ne kadar zengin ve kudretlidir! Ve senin zayıflığını bilir!" şeklinde Farsçaya çevirmektedir.^[55] Görüldüğü üzere Nesefî, âyetteki "وَجْهَ اللَّهِ" ifadesini literal anlamda Farsçaya çevirmekten kaçınmakta ve bu ifadeye "Allah'ın rızası" anlamı vermektedir. Nesefî'nin bu çeviri tercihini daha iyi anlayabilmek için onun *et-Teysîr*'deki açıklamalarına bakmak gerekmektedir. Nitekim Nesefî orada da âyeti, "Her nereye yönelirseniz Allah'ın kıblesi oradadır." şeklinde tefsir etmekte; vech, viche ve cihet kelimelerinin hepsinin aynı anlama geldiğini, kibleye yönelme emrinden dolayı kiblenin de bu şekilde isimlendirildiğine dikkat çekmektedir. Nesefî, temrîz formunda (قيل) aktardığı bir görüşe göre de bu ifadenin Allah'ın rızası anlamına geldiğini belirtmektedir. Öte yandan Nesefî, Mâtürîdî'nin bu iki görüşle beraber vech ifadesiyle tıpkı "*Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.*"^[56] âyetinde olduğu gibi Allah'ın zatının kastedilmiş olabileceği yorumuna yer verdiğini nakletmektedir.^[57] Nesefî'nin *et-Teysîr*'deki açıklamalarından onun "وَجْهَ اللَّهِ" ifadesini "Allah'ın kıblesi" şeklinde açıkladığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun aksine Nesefî, *Tefsîr-i Nesefî*'de âyeti *et-Teysîr*'de temrîz formunda (قيل) aktardığı görüşe göre Farsçaya çevirmekte ve "Allah'ın rızası" anlamını vermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a isnat edilen azalardan bir diğeri ise yedullah (يدالله) ifadesidir. Bu ifadenin Kur'an'da birçok âyette müfred,^[58] tesniye^[59] ve cemî^[60] olarak Allah'a isnat edildiği görülmektedir. Nesefî'nin söz konusu ifadeyi nasıl tercüme ettiğini görmek için "إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ" ^[61] "إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ" ^[61] âyetinin tercümesine bakmak yeterlidir. Nesefî söz konusu âyeti "*Sana biat edenler, o biat âlemlerin Rabbinedir. Allah'ın yardımı, onların yardımından daha büyüktür...*" şeklinde tercüme ederek burada da "يَدُ اللَّهِ" ifadesini literal olarak tercüme etmekten uzak durmakta ve buna "Allah'ın yardımı" anlamı vermektedir.^[62] Nesefî *et-Teysîr*'de ise herhangi bir tercih yapmadan "يَدُ اللَّهِ" ifadesinin Allah'ın ahde vefası, kuvveti, nimeti, yardımı ve muvaffakiyeti anlamlarına geldiğine dair farklı görüşleri nakletmektedir.^[63] Ancak Nesefî, Kur'an tercümesinde bu âyeti Farsçaya çevirirken *et-Teysîr*'de Süddî'den aktardığı "Allah'ın yardımı" anlamını daha uygun bulmuştur.

2.1.3. Allah'a Mekân ve Nesne İzafe Edilen Âyetlerin Tercümesi

Kur'an'da yer alan haberî sıfatlardan önemli bir kısmı ise Allah Teâlâ'ya mekân ve nesne izafe edenlerdir. Nitekim "*Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.*"^[64] "*Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.*"^[65] "*Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden emin misiniz?*"^[66] ve "*Allah'ın boyasıyla boyandık. Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır?*"^[67] âyetleri bu türden sıfatların yer aldığı âyetlere örnek olarak verilebilir. Zira Allah'ın arşa istivası, insanlarla birlikte olması, gökte olması ve boyasının olması literal olarak anlaşılacak bir husus değildir.

[55] Nesefî, *Tefsîr-i Nesefî*, 1367, 1/39. Nesefî'nin Farsça çevirisi şu şekildedir: وَ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ مَشْرُقٌ وَمَغْرِبٌ مَرَّ خَدَايَ رَاسَتَ، فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فَوَجْهَ اللَّهِ هَرَّ كَجَا رَوَى آرِيَتِ دَر حَالِ يَوْشِيدِغِي بَه تَحْرِي قَبْلَه أَنجَاسَتَ، وَ خَدَايَ رَا بَدَانِ رَضَاسَتَ؛ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ چَه خَدَايَ تَعَالَى غَنَى وَ جَوَادَ وَ بَه عَجَزَ شَمَا دَانَاَسَتَ

[56] er-Rahmân 54/27.

[57] en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-Teysîr*, 2/412-413.

[58] el-Feth 48/10.

[59] Sâd 38/75.

[60] Yâsin 36/71.

[61] el-Feth 48/10.

[62] Nesefî, *Tefsîr-i Nesefî*, 1367, 2/966. Nesefî'nin Farsça çevirisi şu şekildedir: إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ: أَيُّهَا كَه بِيَعَتِ مِي كَنْدَ بَا تَوَّانَ بِيَعَتِ بَا خَدَايَ جِهَانَ اسْتِ، يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ نَصْرَتِ خَدَايَ مَر تَرَا بَرْتَرَا نَصْرَتِ ائِشَانِ اسْتِ

[63] en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-Teysîr*, 13/456-457.

[64] Tâhâ 20/5.

[65] el-Hadîd 57/4.

[66] el-Mülk 67/16.

[67] el-Bakara 2/138.

Neseff'in el-Mülk Sûresi'nde yer alan "أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورٌ" âyetini Farsçaya nasıl tercüme ettiği hususu söz konusu haberî sıfatların çevirisi için güzel bir örnektir. Neseff söz konusu âyeti, "Acaba gökyüzünün yaratıcısından emin misiniz ki sizi yere batırmasın? Yer sallanır ve döner hale gelir."^[68] şeklinde tercüme etmektedir. Söz konusu âyetin birçok mealde "Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor."^[69] şeklinde Türkçeye tercüme edildiği göz önüne alındığında Neseff'in tercümesindeki bariz fark ortaya çıkmaktadır. Zira Neseff, literal olarak "gökte olanın" anlamına gelen "أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ" ifadesini "gökyüzünün yaratıcısı/ آفریدگار آسمان" şeklinde Farsçaya çevirmiştir.

Neseff'in bu çevirisinin arka planını daha iyi anlayabilmek için onun *et-Teysîr*'deki açıklamalarına bakmak yerine olacaktır. O; *et-Teysîr*'de söz konusu âyeti, "Ey müşrikler! Hükümranlığı gökte olan Allah'tan emin misiniz?" şeklinde tefsir etmektedir. Neseff, bu âyetin tıpkı En'âm Sûresi'ndeki "وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ" âyeti gibi olduğuna dikkat çekmektedir. O; âyetin hakikatte "gökyüzünün yaratıcısı ve sahibi" anlamında olduğunu belirtmektedir.^[70] Dolayısıyla onun burada *et-Teysîr*'deki açıklamaları doğrultusunda bir çeviri yaptığı görülmektedir. Onun açıklamaları Mâtürîdî'nin açıklamalarıyla da paralellik arz etmektedir. Nitekim Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ, "gökte olan" anlamındaki beyanla, kendisinin göklerin de ilâhı olduğunu haber vermiştir. Söz konusu âyet, yeryüzünde kendisinden başka bir ilâhın var olduğunu ve kendisinin yeryüzünün ilâhı sayılmadığını belirtmemekte, aksine hem yerin hem de göğün ilâhı olduğunu haber vermektedir. Bu, Yüce Allah'ın şu âyetine benzemektedir: "Gizli gizli konuşan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın!"^[71] Bu İlâhî beyan, iki kişi gizli konuştuklarında Allah, onların üçüncüleri değildir anlamına gelmez. Bu ifade, saltanatı dünyanın ötesine geçmeyen krallardan birinin gücünden korkarak ona düşmanlığa cesaret edemediğiniz halde, mülkü ve saltanatı göklere kadar ulaşana düşman olmaktan kendinizi nasıl güvende görebiliyorsunuz, anlamına da gelebilir.^[72] Sonuç olarak Mâtürîdî ve Neseff, her ne kadar farklı âyetlerden delil getirirler de bu ifadenin literal anlamıyla anlaşılacağına dikkat çekmişlerdir.

Bakara Sûresi'nde yer alan "صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ" âyeti de bu konuya bir başka örnek olarak verilebilir. Bu âyetin Türkçedeki meallerin büyük çoğunluğunda literal anlamından bağımsız çevrildiği görülmektedir. Nitekim DİB'in *Kur'an Yolu Mealî*'nde de söz konusu âyet, "Allah'ın boyasıyla boyandık. Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O'na kulluk ederiz" (*deyin*)^[73] şeklinde Türkçeye tercüme edilmiştir. Ömer en-Neseff ise meal-tefsirinde bu âyeti, "De ki biz Allah'ın dinini kabul ettik, Cenâb-ı Hakk'ın dininden daha iyi bir din bilmiyoruz ve biz O'na ibadet ediyoruz."^[74] şeklinde tercüme etmiştir.^[75]

Neseff'in *et-Teysîr*'deki açıklamaları ise onun buradaki tercihinin arka planına dair net bir fikir vermektedir. Zira o, burada "صِبْغَةَ اللَّهِ" ifadesinin din anlamına geldiğinin altını çizmektedir. Her ne kadar başka görüşler olduğunu belirtse de Neseff, âyetin sonundaki "Biz O'na ibadet ediyoruz." ifadesine muvafık olanın bu olduğu düşüncesindedir. Neseff, söz konusu ifadenin İslâm'ın isimlerinden birisi olduğunu belirtmekte ve Bakara sûresinin başında bunu açıkladığını ifade

[68] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 2/1079. Neseff'in Farsça ifadeleri şu şekildedir: "ایمن شدیت از آفریدگار آسمان، که به زمین فروبردتان، که به زمین می شود جنبان و گردان".

[69] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/5224; Heyet, *Hayrat Neşriyat Mealî*; Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereçleri Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008), 1151; Heyet, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 562; Mehmet Okuyan, *Kur'an Meal-Tefsir* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2023), 562.

[70] en-Neseff, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 14/512.

[71] el-Mücâdele 58/7.

[72] el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/117.

[73] Komisyon, *Kur'an Yolu Mealî*, 34.

[74] Neseff'in Farsça ifadeleri şu şekildedir: "بگویت که دین خدای را پذیرندگانیم، و نیکوتر از دین خدای تعالی دینی ندانیم، و ما وی را پرستندگانیم".

[75] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 1/45.

ederek okuyucuyu oraya yönlendirmektedir. Neseffî'nin oradaki açıklamalarına göre Allah, İslâm dinini birçok isimle isimlendirmiş ve bunların bir kısmını kendi zatına izafe etmiştir. İslâm'ın bu şekilde olan isimlerini *hüdallah, sırâtallah, fıtratallah, sıbgatallah, dinullah, nurullah ve keli-metullah* şeklinde sayan Neseffî, müfret isimlerle birlikte bu sayının kırka ulaştığını belirtmekte ve hepsine Kur'an'dan örnekler getirmektedir.^[76] Neseffî, *et-Teysîr*'de bu ifadenin Hristiyanların çocuklarını doğumunun yedinci gününde vaftiz suyunu batırmalarına gönderme yaptığını belirtmektedir. Ferrâ'dan aktardığı bu görüşe göre onlar bu şekilde yapmak suretiyle onu Hristiyanlığa boyadıklarını söylemektedirler. Katâde'den aktardığı rivayete göre ise Hristiyanlar çocuklarına Hristiyanlık boyasını; Yahudiler de Yahudilik boyasını sürmekte yani onlara kendi dinlerini telkin etmektedirler.^[77] Dolayısıyla ona göre burada *sıbgatallah* ifadesiyle kastedilen Allah'ın dini İslâm olduğundan literal anlam olan boya ifadesini kullanmadan mecâzî anlamla âyeti Farsçaya tercüme etmiştir. Mâtürîdî tefsirinde ise "صِبْغَةَ اللَّهِ" ifadesinin; Allah'ın dini, Allah'ın fıtratı, Allah'ın hücceti ve Allah'ın sünneti gibi anlamlara geldiği temrîz formunda (قيل) ifade edilmiştir.^[78] Neseffî ise Mâtürîdî'nin aksine bu ifadeyi her iki tefsirinde de doğrudan "Allah'ın dini" olarak tercüme etmiştir. Neseffî'nin bu net çevirisini bugün Türkçe çevirilerin birçoğunda görülemediğini, âyetin muğlak bir şekilde "Allah'ın boyası" ifadesiyle tercüme edildiği belirtilmelidir.

2.2. Tefsîr-i Neseffî'de Peygamberlerin Masumiyeti Düşüncesinin Yansımaları

Kur'an tercümelemleri tefsirler gibi etraflıca yorumsal tercihlerinin tartışıldığı eserler değildir. Bu nedenle çevirilerde mütercim, tercih ettiği bir yorumu tercümesine yansıtırken bazen de âyetin çevirisine dair alternatif görüşlere de işaret etmektedir. Neseffî'nin tercümesinin hiç şüphesiz farklı yorum tercihlerinin olduğu âyetlerde tercümeyle yansıttığı anlam açısından da araştırılması gerekmektedir. Burada özellikle çağdaş dönem meallerde oldukça farklı anlam tercihleri görülen Peygamberlerin ismeti konusuyla yakından ilişkili bazı âyetleri Neseffî'nin nasıl tercüme ettiği ele alınmaktadır. Ancak çalışmada takip edilen yöntem ve çalışmanın hacmi açısından konu bazı önemli örneklerle sınırlı tutulacaktır.

2.2.1. Hz. Dâvûd'un İmtihanı

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Dâvûd'un Sâd Sûresindeki kıssası, Neseffî'nin yaşadığı dönemde müfessirlerin çoğunlukla İsrâîlî rivayetlere yer verdiği âyetlerin başında gelmektedir. Ömer en-Neseffî, tefsirlerde İsrâîlî bilgilerin aktarılma geldiği birçok âyetin tefsirinde ise bu rivayetleri meal-tefsirine taşımamayı tercih etmektedir. Onun bu tavrını, Sâd sûresi 21-25. âyetlerini, Hz. Davud ile Uriya'nın hanımı arasında geçtiği iddia edilen hadiseye dair aktarılan rivayetlerden bağımsız olarak Farsçaya tercümesi konusunda sürdürüp sürdürmediği merak uyandırmaktadır.

Neseffî söz konusu âyetleri şu şekilde Farsçaya tercüme etmiştir: *'Ansızın kendilerinin mihraba atan iki hasmın haberi sana ulaştı. Bu hasımlar kendisine geldiklerinde Davûd onlardan korktu. 'Korkma! Biz ikisinden birisi diğerine kötülük yapmaktan ve zulmetmekten korkan iki hasımız' dediler. Aramızda neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar ver ve bizi doğru yola ilet. Bu benim kardeşim ve doksan dokuz koyunu var. Benim ise tek bir koyunum var. Bana bunu ver de onlara katayım, hepsini bir araya getireyim, diyor. Karşılıklı konuşma sırasında bana baskın çıktı. Eğer durum böyleyse bu koyunu kendi koyunlarına katmak istemekle sana zulmetmiş demektir, dedi. Ortak insanlardan çoğu, ticarette birbirlerine zulmetmektedirler. Müminler ve salih amel işleyenler müstesna ki onlar da çok azdır. Hz. Davûd onu imtihan ettiğimizi ve hüküm vermede hataya*

[76] en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 1/262.

[77] en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 2/481-482.

[78] el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/578-579.

düştüğünü, acele ettiğini anladı. Sonra kendisini yaratan rabbinden bağışlanma istedi. Ve secdeye kapanıp kendisini Yaratacana döndü. Biz o zelleği affettik.^[79] Gerçekten onun, bizim katımızda bir yakınlığı ve güzel bir akıbeti (cenneti) vardır."^[80]

Ömer en-Neseff, özellikle Hz. Davud'un istiğfarının sebebinin hükümde hata etmesi ve acele etmesi olduğuna dikkat çekmekte, Yüce Allah'ın da Hz. Dâvud'un bu zellesini affettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Neseff, yaptığı bu çeviriyle Hz. Dâvud hakkında aktarılan çirkin rivayetleri kabul etmediğini ihsas ettirmektedir. Zaten Neseff'in *et-Teysîr*'de söz konusu âyetlere yaptığı geniş açıklama, onun *Tefsîr-i Neseff*'de söz konusu âyetleri tefsirlerde aktarılan rivayetlerden bağımsız olarak çevirmesinin arka planı hakkında fikir vermektedir. Zira Neseff *et-Teysîr*'de Hz. Dâvud hakkında aktarılan bu kıssanın insanlardan birçoğunun ayağının kaydığı ve onun hakkında peygamberlere layık olmayan birçok şeyler söyledikleri bir husus olduğunun altını çizmektedir. Yüce Allah'ın onların hakkında "Andolsun, onları, bir bilgi üzerine (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık."^[81] buyurduğunu belirten Neseff, onların insanların rehberi, kıyamet gününde günahkârların şefaathçileri olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Neseff, konuyla ilgili rivayetlerin ekserisinin kabul edilmediğinin (merdûd) altını çizmektedir.^[82]

İlk beş asırda Hz. Dâvud'la ilgili söz konusu rivayetlere Mu'tezilî müfessirlerin eleştirel bir tarzda yaklaştıkları bilinmektedir. Onların aksine aynı dönemde Sünnî müfessirler ise genel olarak söz konusu âyetlerin tefsirinde Hz. Dâvud'un Uriya'nın hanımıyla olan münasebetine dair birtakım rivayetleri çok da eleştirmeksizin aktarmaktadırlar.^[83] Dolayısıyla Ömer en-Neseff'in ilgili rivayetlere eleştirel yaklaşımının Sünnî çoğunluğun yaklaşımıyla aynı doğrultuda olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla onun söz konusu görüşünün kime dayandığı sorusu akla gelmektedir. Sünnî gelenekte söz konusu rivayetlere eleştirel yaklaşan müfessirlerin başında İmâm Mâtürîdî'nin geldiğini düşününce bu sorunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira Mâtürîdî ile Neseff, Hz. Dâvud'un "Eğer durum böyleyse bu koyunu kendi koyunlarına katmak istemekle sana zulmetmiş demektir." ifadesini doğrudan davacının sözünden hareketle değil de ancak şahitlerin şahitliğiyle söylemesi gerektiği görüşünde birleşmektedir.^[84] Dolayısıyla Neseff'in *et-Teysîr*'de uzun açıklamaların arasında kaybolan bu görüşünün *Tefsîr-i Neseff*'de net olarak ortaya konulduğu görülmektedir. Öte yandan onun tercih ettiği bu görüşünün arkasında Mâtürîdî'nin yorumunun olduğu da açıktır. Zaten Neseff, söz konusu meseleyi ele alırken iki defa Mâtürîdî'ye atıfta bulunmaktadır.

2.2.2. Hz. Süleyman'ın İmtihanı

Tefsir geleneğinde hakkında çokça isrâiliyât aktarılan ve mâsumiyetine gölge düşürülen peygamberlerin başında Hz. Süleyman gelmektedir. Bu bağlamda özellikle Sâd Sûresi'nde yer alan "Andolsun Süleyman'ı denemeye tabi tutmuş, tahtına bir ceset bırakmıştı; bir süre sonra o bize yöneldi."^[85] âyetiyle ne kastedildiği hususu müfessirler arasında ihtilafa neden olmuştur. Dolayısıyla yorumunda çok fazla ihtilaf edilen bu âyetin klasik dönemdeki bir tercümede nasıl çevrildiği hususu önem arz etmektedir. Nitekim günümüz Türkçe meallerinde dahi bu âyetin çok farklı şekillerde tercüme edildiği müşahade edilmektedir. Birçok mealde söz konusu âyet literal,

[79] Söz konusu kısmın *Tefsîr-i Neseff*'deki metni şu şekildedir: به شتاب، به دانست داود که آزموده گردانیدیمش به زلت، و ظنُّ داوُدُ انِّما فتنُّهُ و دانست داود که آزموده گردانیدیمش به زلت، به شتاب، فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ آمْرًا بِدِيمِ كَرْدَنِ دَرِ قَضِيَّتِ فَاسْتَعْفَرَ رَبَّهُ آمْرًا بِدِيمِش خَواست از پروردگار خویش، وَ خَرَّ رَاكِعًا وَ اُنَابَ وَ به سجده رفت و بازگشت به آفریدگار خویش. فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ آمْرًا بِدِيمِ مَرُورًا اَنْ زَلَّتْ

[80] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 2/854-855.

[81] ed-Duhân 44/32.

[82] en-Neseff, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 12/483-484.

[83] Ersin Çelik, "Mu'tezilî Tefsir Geleneğinde İsrâiliyyât", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 335-337.

[84] el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/615-619; en-Neseff, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 12/481-491.

[85] Sâd 38/34.

anlamıyla çevrilerek izaha muhtaç olarak bırakılmış,^[86] kimi meallerde ise âyetteki ceset, Hz. Süleyman'ın hasta olup adeta cesede dönmesi olarak yorumlanmıştır.^[87]

Tefsîr-i Neseffî'nin müellifi Ömer en-Neseffî ise söz konusu âyeti Farsçaya şu şekilde tercüme etmektedir: “*Ve Süleymân'ı imtihan ettik. Onun yatağının üzerine cansız bir beden, yani yarı ölü bir çocuk bıraktık. O; ‘Bu gece üç karımla birlikte olacağım, üç oğlum olacak. Büyüdükleri zaman hepsi Allah yolunda savaşacaklar.’ demişti. Fakat inşallah demeyi unuttu, yarı ölü olarak bir çocuk meydana geldi. Onu getirip yatağının üzerine, onun önüne koydular. Sonra yeniden Allah’a yöneldi.*”^[88] Neseffî'nin literal bir tercümeyle anlaşılması çok zor olan bu âyeti tefsirî tercümeyle açıklamaya yöneldiği görülmektedir. Onun bu tercümedeki tercihini anlayabilmek için *et-Teysîr*'de söz konusu âyeti nasıl açıkladığına bakmak yerinde olacaktır.

Neseffî, *et-Teysîr*'de söz konusu âyetin tefsirine, birçok kimsenin bu âyetin tefsirinde ayağının kaydığını ve muhtelif rivayetler aktardıklarını zikretmekle başlamaktadır. Neseffî'nin temelde naklettiği üç rivayetten birincisinde özetle; Hz. Süleyman'ın Cerâde ismindeki cariyesinin Hz. Süleyman tarafından öldürülen babasını unutamaması ve onun heykelini yaptırıp Allah'ın nebisinin sarayında bir müddet ona tapındığı aktarılmaktadır. Bunun neticesinde Yüce Allah, Hz. Süleyman'ı saltanatını alıp tahtının üzerine de bir ceset koymak suretiyle imtihan etmiştir. Bu rivayete paralel bir başka rivayette ise bir şeytanın Hz. Süleyman'ın yüzüğünü bu cariye alarak Süleyman Peygamber'in suretine girdiği ve onun mülkünü ele geçirip onun adına hükmettiği kaydedilmiştir. Neseffî, bu hususta zikredilen şeylerin kabulünün mümkün olmadığını, Allah'ın Peygamber'inin putlara ibadet etmeye rıza göstermesinin yahut bunu öğrendikten sonra öylece bırakmasının caiz olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca şeytanın Hz. Süleyman'ın suretine girerek insanlara batılla hükmetmesi, onun hanımlarına yaklaşması ve kendi hükümlerini Allah'ın hükümleri gibi göstermesinin imkanını sorgulamakta ve bunu reddetmektedir.^[89]

Neseffî'nin aktardığı bir diğer rivayete göre ise Hz. Süleyman, bir gece yüz eşiyle birlikte olacağını ve onların her birinin bir süvari doğuracağını söylemiş ancak “inşallah” dememişti. Neticede bu ilişkilerinden sadece özürlü (yarım) bir çocuk meydana gelmişti. Hz. Peygamber, Hz. Süleyman'ın “inşallah” demesi durumunda hepsinin Allah yolunda savaşan süvariler doğuracağını ifade etmiştir. İşte Hz. Süleyman'ın imtihanı bu olup istisnayı terk ettiği için itaba muhatap olmuştu. Bir başka rivayete göre ise şeytanların Hz. Süleyman'ın yeni doğan çocuğunun canına kastetmek istemeleri üzerine Allah'ın nebisi bu konuda Rabbine tevekkül etmemiş, çocuğunu bir bulutun içerisinde muhafaza etmeye çalışmıştı. Ancak nasıl olduysa bu çocuğun cesedi tahtının üzerine bırakılmış, Hz. Süleyman da yaptığı hatayı anlayıp Allah'a yönelmiştir.^[90]

Neseffî'nin gerek *et-Teysîr*'de gerekse *Tefsîr-i Neseffî*'de yaptığı yorumlarda Mâtürîdî tefsirinden etkilenip etkilenmediği sorusu akla gelmektedir. Kısaca söylemek gerekirse Mâtürîdî, Neseffî'nin aksine eleştirmek için bile bu rivayetlere yer vermemektedir. Ona göre buradaki imtihanın sebebi, Hz. Süleyman'ın bir zellesinden dolayı itap olunup saltanatının elinden alınması olabilir. Yine herhangi herhangi bir zelle olmaksızın imtihan edilerek saltanatının elinden alınıp başkasına verilmesi de olabilir. Mâtürîdî'ye göre tahtına cesedin atılması onun mülkünün elinden alınmasından kinaye olabileceği gibi gerçekten tahtına Hz. Süleyman'a benzeyen bir cesedin atılması

[86] Komisyon, *Kur'an Yolu Meâli*, 435.

[87] Heyet, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, 425; Okuyan, *Kur'an Meal-Tefsir*, 440.

[88] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 2/857. Neseffî'nin Farsça çevirisi şu şekildedir: *وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَمْوَدَةَ إِذْ نَزَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَةَ لِيَبْلُوهُمْ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ يَنْصَرِفُوا إِلَّا جُنُودًا يَنْصُرُهُمُ اللَّهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانُ الْوَاقِعِينَ* [1], یعنی آن فرزند نیم‌تنه مرده را؛ آنکه که گفت امشب با هر سه زن خویش باشم، تا مرا سه پسر شود و چون کلان شوند همه را در سبیل خدای تعالی جهاد فرمایم؛ و این شاء الله فراموش کرد یک فرزند آمد، و نیم‌تنه آمد، و مرده آمد. همچنان آوردند، و بر تخت وی پیش وی نهادند. ثُمَّ أَنَابَ بَاز باز گشت به پادشا

[89] en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 12/502-503.

[90] en-Neseffî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 12/501-504.

da olabilir.^[91] Dolayısıyla Neseffî'nin buradaki yorumlarıyla Mâtürîdî'nin yorumları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Esasen her iki ismin tefsirdeki yönteminin farklı olması göz önüne alındığında bu durum doğal karşılanmalıdır.

Sonuç olarak Neseffî *et-Teysîr*'de ilk rivayeti doğrudan reddetmesine karşın son iki rivayet arasında bir tercihte bulunmamaktadır. Onun *Tefsîr-i Neseffî* de ise bu âyeti son iki rivayetten birincisini nazar-ı itibara alarak tercüme ettiği ve Hz. Süleyman'ın masumiyetine halel getirebilecek rivayetleri ise mealine yansıtmadığı müşahede edilmektedir.

2.2.3. Hz. Yûsuf ve Züleyha

Yûsuf Sûresinde yer alan “Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. Böylece onu, kötülükten ve ahlâksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı.”^[92] âyetinin tefsirinde genellikle ilk dönem tefsirlerinde bir peygambere yakışmayacak birtakım rivayetler aktarılmaktadır. Dolayısıyla Neseffî'nin söz konusu âyeti Farsçaya tercüme ederken nasıl bir çeviri yaptığı merak uyandırmaktadır.

Neseffî, söz konusu âyetin tefsirinde İsrâîlî rivayetlerin yoğun olarak aktarıldığı birçok âyette takip ettiği yönteme bağlı kalarak literal anlamı üzerinden âyeti tercüme etmektedir. Neseffî âyeti, “Züleyha kendi rızası ve isteğiyle Yûsuf'a niyetlenmişti. Eğer Rabbinin burhânını görmeseydi Yûsuf da niyetlenecekti. Böylece zinadan ve onun öncüllerinden uzak tutmak için ona burhanı gösterdik. Çünkü o bizim sadık, seçilmiş ve pak kullarımızdandı.”^[93] şeklinde Farsçaya çevirmektedir. Görüldüğü üzere Neseffî, “وَهُمْ بِهَا” ifadesini âyetin devamındaki “لَوْلَا” harfinin cevabı olarak düşünmektedir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf Rabbinin burhanını gördüğünden asla Züleyha'ya dair bir meyli olmamıştır. Günümüzde meallerde Neseffî'nin vermiş olduğu bu anlam büyük bir çoğunlukla mütercimlerin tercih ettiği bir manadır. Ancak Neseffî'nin yaşadığı dönemdeki tefsirlerde Hz. Yûsuf'a yakışmayacak birçok rivayetin yorumsuz olarak aktarılmasına bakıldığında^[94] onun tamamen bu rivayetlerden bağımsız literal bir anlamı tercih etmesi şayan-ı dikkattir.

Neseffî'nin *et-Teysîr*'de söz konusu âyeti tefsir ederken nasıl bir yöntem takip ettiğini bilmek buradaki tercihinin anlamak açısından önemlidir. O, *et-Teysîr*'de de “وَهُمْ بِهَا” ifadesini âyetin devamındaki “لَوْلَا” harfinin cevabı olduğuna, Allah ona burhanını gösterince kendisinden herhangi bir arzu istek meydana gelmediğine, âyetin son kısmının da delalet ettiği üzere Allah'ın onu böylece zinadan koruduğuna dikkat çekmektedir. Neseffî'nin bundan sonraki açıklamaları büyük ölçüde Mâtürîdî'den ismen yapmış olduğu alıntıdan meydana gelmektedir ki onun tefsirinde Mâtürîdî'nin etkisini göstermesi açısından oldukça güzel bir örnektir. Nitekim Mâtürîdî, bazı müfessirlerin beyanına göre Züleyha'nın sırt üstü uzandığı, Hz. Yûsuf'un da onu arzuladığı ve uçkurunu çözdüğü şeklindeki rivayetlerin tamamının hurafe olduğunu belirtmektedir. Bunların dile getirilmesi helal olmayan şeylerden olduğunu belirten Neseffî, bunun fesadına delalet eden Kur'an'dan birçok âyeti örnek getirmektedir. Kıssanın devamındaki “Yûsuf, “Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi” dedi.” âyeti ile söz konusu üzerine konuştuğumuz âyetin sonundaki “İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâşlı kullarımızdandı.” ifadesi de Hz.

[91] el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*, 8/626.

[92] Yûsuf 12/24.

[93] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/448. Neseffî'nin Farsça çevirisi şu şekildedir: «وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَ قَصَدَتْ كَرْدِ زَلِيخَا بِهٖ يَوْسُفَ بِطُوعٍ وَ اِخْتِيَارٍ خَوِيْشَ، وَ هُمُّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّا زَايَ بُرْهَانَ رَبِّهٖ وَ قَصَدَتْ كَرْدِ يَوْسُفَ بِهٖ زَلِيخَا اِذَا نَدِيْدِي بُرْهَانَ «؟» پُروردگار خويش؛ كَذَلِكَ لِيَتَّصِرَ عَنْهُ الشُّوْءُ وَ الْفُحْشَاءُ هَمَجِيْنِ نَمُوْدِيْمِشْ بُرْهَانَ، تَا دَفْعَ كَنِيْمِ اَزْ وِيْ زَنَا وَ مَقْدَمَاتِ اَنْ؛ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلِصِيْنَ چِهٖ وِيْ بُوْدَ مَا رَا اَزْ بِنْدِگَانَ بَاكِيْرِهٖ گِرْدَانِيْدِگَانَ»

[94] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/33-49; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (el-Memleketü's-Suûdiyyetü'l-Arabiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 7/2123-2126; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Komisyon (Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430), 12/76-77; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâveridî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1431), 3/23-26.

Yûsuf'un Züleyha'ya rivayetlerde aktarıldığı şeklinde herhangi bir meyil olmadığına delil olarak getirdiği çok sayıdaki âyetten birisidir. Neseffî, Farsça çevirisinde âyetin son kısmını Hz. Yûsuf'un zinanın öncüllerinden herhangi birisini de yapmadığı şeklinde bir vurguyla çevirmektedir.^[95]

Neseffî, Mâtürîdî'nin serdettiği delilleri uzun uzadıya aktardıktan sonra âyette müfessirlerin naklettiğine dair az veya çok bir şey bulunmadığını belirtmektedir.

2.2.4. Hz. Peygamber'in Dalâlette Olması ve Kendisine "Vizr" Nispet Edilmesi

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı kavramların nasıl anlaşılması gerektiği tefsirlerde farklı şekillerde açıklanmaktadır. Ancak takdir edilir ki tefsirlerde bu kavramları açıklamakla tercümelerde açıklamak arasında bariz bir fark vardır. Zira tefsirlerde uzun uzadıya tercih edilen yorum ve alternatif yorumları tartışma imkânı bulunmaktadır. Oysa Kur'an çevirilerinde çoğunlukla okuyucuya doğrudan bir anlam sunulmaktadır.

Ömer en-Neseffî'nin Farsça çevirisinde sahih bir anlam için özellikle dış bağlamın da son derece önemli olduğu âyetleri nasıl tercüme ettiği sorusunun cevabı merak uyandırmaktadır. Nitekim Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi durumundan haber veren âyetlerden birisi olan "Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?"^[96] وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ âyetini, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesindeki durumunu bilmeden tercüme etmek çok mümkün gözükmemektedir. Nitekim çağdaş dönemde kimi araştırmacılar ve meal yazarları literal anlamı nazar-ı dikkate alarak söz konusu âyette Hz. Peygamber'e isnat edilen "dalâlet" kelimesini Kur'an'ın birçok âyetinde geçtiği üzere "sapmak ve hak yoldan ayrılmak" anlamında çevirmektedir.^[97] Oysa Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesinde dalalette olduğunu gösteren bir bilgiye sahip değiliz. Aksine onun nübüvvet öncesinde çevresindeki putperest yönelimlerden uzak durduğu bilinmektedir. Hal böyle olunca buradaki "ضَالًّا" ifadesini, yaygın olarak kullanıldığı anlamda değil de din ve kitap hakkında bilgisinin olmadığı şeklinde yorumlanması birçok müfessir tarafından daha doğru bulunmaktadır.^[98] Bazıları da söz konusu "ضل" kelimesinde "kaybolmak" anlamının da bulunduğu dikkat çekerek bunu Hz. Peygamber'in çocukluğunda kayb olduğu şeklindeki rivayetlerle açıklama yoluna gitmişlerdir. Nitekim Ömer en-Neseffî de Farsça mealinde bu âyeti "O, Şam seferinde seni kervancıların yolundan ayrılmış halde buldu da o karanlık gecede senin tekrar geri getirdi."^[99] şeklinde tercüme etmiştir.^[100] Neseffî'nin burada âyeti tercüme ederken sadece iç bağlamı yeterli bulmadığı, dış bağlamı Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi duruma dair sîret bilgisini de nazar-ı dikkate aldığı anlaşılmaktadır.

Kanaatimizce Neseffî'nin *Tefsîr-i Neseffî*'deki çeviri tercihi üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Zira o, *et-Tefsîr*'de dalâlet ifadesini müfessirlerin ekserisi gibi ibadetler hakkında bilgi sahibi olmamakla, hidayete erdirilmesini de kendisine şeriatın öğretilmesi olarak açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in en baştan vahyin nüzulüne kadar müşriklerin putperestliğinden uzak olduğuna işaret eden Neseffî, bu ifadeden hak yoldan sapma manasının anlaşılmasını ise caiz görmemektedir. O; bu âyetin tefsirinde Hz. Peygamber'in bir defasında koyun güderken bir eğlenceye katılmak istediğini fakat ona katılmadan uykuya daldığına dair bir rivayet aktarmaktadır. Dolayısıyla bu rivayet, onun

[95] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 1/448.

[96] ed-Duhâ 93/7.

[97] Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi*, 611; İhsan Arslan, "Risâlet Öncesi Hz. Peygamber'in Dinî Durumu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 119-122.

[98] Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, t.y.), 5/339-340; Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2010), 3/592; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihul-gayb* (Beirut: Dâru lhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1420), 31/197.

[99] Neseffî'nin Farsça ifadeleri şu şekildedir: / یافتت در سفر شام از راه کاروانیان به یک سو افتاده به راه بازآوردت، در آن شب با ظلمت /

[100] Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî*, 1367, 2/1170.

nübüvvet öncesinde de bu tür şeylerden muhafaza edildiğini göstermektedir. Neseff'in aktardığı bir başka rivayette ise Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlip ile çıktığı Şam seferinde karanlık bir gecede devenin üzerinde giderken İblis'in devenin yularını tutup yoldan uzaklaştırması neticesinde yoldan ayrılmıştı. Bunun üzerine Cebrail gelip onu tekrar yola ulaştırmıştır. Neseff, yine tefsirinde dalâlet kelimesini Hz. Peygamber'in kavminin arasında tanınmaması veya Hz. Peygamber'in kendisinin Allah nezdindeki konumunu bilmemesi gibi anlamlara geldiğine dair görüşler aktarmaktadır.^[101] Neseff'in *et-Teysîr*'de söz konusu görüşler içerisinden Hz. Peygamber'in Şam seferinde kaybolduğu görüşünü seçtiğine dair bir işaret bulunmamaktadır. Öte yandan Neseff'in Farsça mealindeki tercihinde Mâtürîdî'den etkilenmiş olması da olası değildir. Zira Mâtürîdî, her ne kadar Hz. Peygamber'in Şam yolculuğunda değil de Mekke'de kaybolduğuna dair bir görüşü bazılarına nispet ederek aktarsa da^[102] bu onun doğrudan tercih ettiği bir görüş değildir. Sonuç olarak Neseff, Kur'an tercümesinde şaşırtıcı bir şekilde tefsirinde tercih etmediği bir yorumu tercih etmektedir. Bu da onun *Tefsîr-i Neseff*'yi *et-Teysîr*'den önce yazdığına bir işaret olarak kabul edilebilir.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dini durumuyla ilişkilendirilen İnşirah sûresindeki "*Belini bükün yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*"^[103] âyetlerini Neseff'in Farsçaya nasıl aktardığı da ismet anlayışı çerçevesinde çevrilen âyetlere güzel bir örnek teşkil edecektir. Zira bu âyette Hz. Peygamber'in belini çatırdatan "vizr" ifadesinin ne anlama geldiği tefsirlerde ve meallerde farklı şekillerde açıklanmaktadır. Neseff söz konusu âyeti, "*Sırtına ağır gelen yükü senden almıştık ki bu yük Mekke'den Medine'ye hicretin sebep olduğu kederdi; ancak biz onu senin kalbine kolaylaştırdık.*"^[104] şeklinde tercüme etmektedir. Neseff, her ne kadar evveli emirde âyeti bu şekilde tercüme etse de ayrıca bu yükün, vahyi insanlara iletme zorluğu olduğunu söyleyenlerin bulunduğu buna göre âyetin "Biz vahyi senin tabiatına kolaylaştırdık." anlamına geldiğini belirtmektedir. Neseff, bir başka yoruma göre ise bu âyetin farkında olmadan yapılan küçük bir hata/zelle için bağışlamayı ifade ettiğine dikkat çekmektedir. Zira Hz. Peygamber için bunun büyük suç olduğunu ifade etmektedir.^[105]

Âyetteki "vizr" ifadesi, genellikle müfessirler tarafından Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesindeki küçük hataları veya onun sırtına yüklenen risalet yükü olarak tefsir edilmiştir. Ancak Neseff buradaki "vizr" ifadesini Mekke'den Medine'ye hicretin sebep olduğu üzüntü olarak açıklamıştır. Onun bu âyeti, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*'de nasıl tefsir ettiği merak uyandırmaktadır. Neseff, *et-Teysîr*'de bu âyeti doğrudan Fetih sûresinde geçen "*Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.*"^[106] âyetiyle tefsir etmektedir. Dolayısıyla her iki âyette de Hz. Peygamber'in bizim tam olarak bilemediğimiz zelle/küçük hataları kastedilmektedir. Bu da onun daha çok faziletli olan bir fiili terk edip daha az faziletli olanı yapmasıdır ki peygamberler makamlarının yüceliğinden dolayı bu gibi durumlarda ilahi itaba muhatap olurlar. Neseff, "الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ/*Belini bükün yükünü*" âyetini açıklarken ise peygamberlerin hatalarının (zelle) bu derece olmayacağını belirtmekte ancak onların bu konudaki hassasiyetlerinin onlara bu sıkıntıyı yaşattığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Neseff, burada Hz. Peygamber'in sırtından kaldırılan "vizrin" onun işlemiş olduğu küçük günahlar olarak anlama eğilimindedir. Ancak Neseff burada kendi tercihinin dışında üç görüşe daha yer vermektedir. Bu üç görüşten birincisine göre âyet, "Eğer bizim korumamız olmasaydı düşecek olduğun ve belini bükecek günahahtan seni muhafaza ettik." anlamındadır. Diğer bir görüşe göre ise âyet, "Mekke'den çıkman sebebiyle kalbinin yaralayan ağır yükü senin

[101] en-Neseff, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 15/389-391.

[102] el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/560-561.

[103] İnşirâh 94/2-3.

[104] Neseff'in Farsça ifadeleri şu şekildedir: و برداشتیم از تو بار تو آنگ گران کرده بود پشت تو، و آن رنج دل تو بود به رفتن از مکه به مدینه که سهل کردیم آن را بر دل تو

[105] Neseff, *Tefsîr-i Neseff*, 1367, 2/1172.

[106] el-Feth 48/1-2.

sırtından kaldırdık.” manasına gelmektedir. Bir başka görüşe göre ise söz konusu âyette belirtilen yük, vahyin bütün insanlara ulaştırılmasının ağırlığı; yükün kaldırılması ise bu düşüncenin kalbinden atılması ve bu durumun Hz. Peygamber’in tabiatına kolaylaştırılmasıdır.^[107] Sonuç olarak Neseffî’nin burada da *et-Teysîr*’deki görüşünden başka bir görüşü tercih ettiği görülmektedir. Onun bu görüşünün arkasında Mâtürîdî tefsirinin olup olmadığı bir başka merak konusudur.

Mâtürîdî tefsirinde ise “الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ”/Belini büken yükünü” âyeti için iki görüş ihtimalinden söz edilmektedir. Tefsir ehlinin çoğunun benimsediği birinci görüşe göre Hz. Peygamber için Kur’an’da günah (وزر ve اثم) ispat edilmiş^[108] sonra da bu kaldırılmıştır. Ancak Mâtürîdî’ye göre bu doğru bir yorum değildir. Ona göre “وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ” âyetindeki “وزر” ifadesi, yük ve ağırlık anlamındadır. Dolayısıyla âyet, Hz. Peygamber’e yüklenen nübüvvet/risalet yükünün ve diğer yüklerin hafifletildiği anlamına gelmektedir. İkinci görüşe göre ise âyet, eğer Allah’ın koruması olmasaydı Hz. Peygamber’in hatalarının ve günahlarının olacağını ifade etmektedir. Mâtürîdî’nin sözlerinden onun bu iki görüşten ikincisini benimsediği anlaşılmaktadır.^[109] Sonuç olarak Neseffî *et-Teysîr*’de müfessirlerin ekserisinin benimsediği şekilde âyeti Hz. Peygamber’in zellelerinin affedilmesi olarak yorumlamaktadır. Ancak Neseffî aynı âyeti Farsça meal-tefsirinde Mekke’den Medine’ye hicretten dolayı meydana gelen üzüntüsünün giderilmesi olarak tercüme etmektedir. Dolayısıyla burada Neseffî’nin hem Mâtürîdî tefsiri hem de kendi tefsiriyle farklı bir perspektiften âyeti yorumladığı görülmektedir.

Sonuç

Neseffî’nin Farsça *Tefsîr-i Neseffî* adlı eseri, bu çalışmada tematik olarak incelenmiş ve bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle Neseffî’nin bu eseri, her ne kadar tefsir olarak adlandırılrsa da klasik bir tefsir hüviyetinde değildir. Ancak satır altı tercümelerde gördüğümüz üzere salt bir tercüme de değildir. Bu eser, günümüzde meal-tefsir olarak adlandırılan formun klasik dönemdeki tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmada incelenen başlıklar Neseffî’nin daha geniş hacimli tefsiri olan *et-Teysîr fi’t-Tefsîr* adlı eseriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmış her iki eserdeki tercihleri mukayese edilmiştir. Müellifin bazen *et-Teysîr fi’t-Tefsîr* adlı eserinde genişçe detaylandırdığı görüşlerini bu meal-tefsirine veciz bir şekilde aktardığı görülmektedir. Bazen de ilginç bir şekilde Neseffî, *Tefsîr-i Neseffî* adlı eserinde *et-Teysîr*’de tercih ettiği görüşten başka bir görüşe yer vermektedir. Bazen de *et-Teysîr*’de açıkça tercihte bulunmazken kendi görüşünü *Tefsîr-i Neseffî* adlı eserinde açıkça çeviriye yansıtmaktadır. Dolayısıyla genelde Mâtürîdî geleneği özelden ise Neseffî tefsiri üzerine yapılan çalışmalarda bu eserin dikkate alınmasında fayda olduğu son derece açıktır. Diğer taraftan bu eser, Mâtürîdî-Neseffî etkilenmesine de ışık tutmaktadır. Neseffî tefsirinde her ne kadar Mâtürîdî’den etkilense de bu etkilenmenin onun tefsirinin özgünlüğüne halel getirmediğini bu meal-tefsirindeki tercihler üzerinden de delillendirmek mümkündür. Neseffî’nin bu meal-tefsirinin, Kur’an’da izaha muhtaç olan peygamberlerin ismetiyle ilgili ayetlerin çevirisinde tefsiri bir açıklamayla manayı okuyucuya net olarak aktardığı görülmektedir. Diğer taraftan müellifin bu nevi ayetlerde isrâîlî rivayetlerden bağımsız bir şekilde meseleyi aktarma çabası dikkatlerden kaçmamaktadır. Son olarak Neseffî’nin bu meal-tefsirinin detaylı bir tez çalışmasıyla incelenmesi gerekmektedir. Öte yandan böyle bir çalışmanın da kolaycılığa kaçmadan mutlaka *Te’vilât*, *et-Teysîr* ve *Tefsîr-i Neseffî* üçgeninde yapılması icap etmektedir. Bu eserin günümüzde yazılacak mealler için istifade edilebilecek önemli bir kaynak olduğu da belirtilmelidir.

[107] en-Neseffî, *et-Teysîr fi’t-Tefsîr*, 15/396-397.

[108] Bkz. “Bil ki, Allah’tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah’tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir.” (Muhammed 47/19); “Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah’ın bağışlaması için sana açık bir fetih ihsan ettik.” (el-Feth 48/1-2).

[109] el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Şur’ân*, 10/566.

Kaynakça

- Ahfeş, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'a. 2 Cilt. el-Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1411.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Arslan, İhsan. "Risâlet Öncesi Hz. Peygamber'in Dinî Durumu". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 106-125.
- Aslantürk, Ayşe Hümeýra. *Ebu Hafs Ömer en-Neseff'nin (öl.537-1142) et-Teýsir fi't-Tefsir Adlı Eserinin Tahlili ve el-Bakara Suresi'nin Tenkidli Neşri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Aslantürk, Ayşe Hümeýra. "Neseffî, Necmeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/571-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Belhî, Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâit-türâs, 1423.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirin*. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Bulut, Zübeyir. *Haberî Sıfatlar Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı., 2017.
- Cankurt, Şehmus. "Ehl-i Sünnet'in Haberî Sıfatlar Konusunda Şiâ, Müşebbihe, Mücessime ve Mu'tezile'ye Yöneltiği Eleştiriler". *The Journal of Academic Social Science Studies* 95 (2023), 331-352. <https://doi.org/10.29228/JASSS.70209>
- Çağrı, Mustafa. "İstihza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/347-348. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Ekmeleddin İhsanoğlu - Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 10 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-türâsi'l-İslâmî, 1443.
- Çelik, Ersin. "Mu'tezilî Tefsir Geleneğinde İsrâiliyyât". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 325-349.
- Çol, Muhammet. *Hanefî-Matüridi Tefsir Geleneğinde Ömer en-Neseff*. Ankara: TDV Yayınları, 2024.
- Çol, Muhammet. *Ömer en-Neseff ve et-Teýsir fi't-Tefsir'i*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Efe, Seyfullah. *Klâsik Dönemde Sünnî-Şiî Tefsir Algısı (Neseffî-Râzî Örneği)*. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2021.
- Efe, Seyfullah. *Ömer Neseff ve Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Kur'ân Yorumlamaları (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, t.y.
- Heyet. *Hayrat Neşriyat Kuranı Kerim Ve Karşılıklı Meali*. İstanbul: Hayrat Neşriyat, 1430.
- Heyet. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. el-Memleketü's-Suûdiyyetü'l-Arabiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.

- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- Kahraman, Muhammed Şerif. "Necmeddîn En-Neseffî'nin (ö. 537/1142) 'Bahru 'ulûmi't-Tefsîr' Adlı Eseri". VII. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu "Maveraünnehir". Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Kârî, Ali b. Sultân. *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye*. thk. Abdülmuhsin Ahmed. 2 Cilt. el-İrâk: Dîvânu'l-vakfî's-Sünnî, 1430.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1431.
- Musannifek, Ali b. Mecdüddin eş-Şahrûdî. *el-Muhammediye fî't-tefsîr fî tefsîri'l-Fatiha*. İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, ty.
- Neseffî, Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i Neseffî*. thk. Azîzullah Cüveynî. İntişârât-ı Surûş, 1367.
- Neseffî, Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i Neseffî*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1507.
- Neseffî, Ömer b. Muhammed. *et-Teysîr fî't-Tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Habbûş. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 1440.
- Nüveyhid, Âdil. *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslam hatte'l-Asri'l-Hâdir*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü Nüveyhid, 1409.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an Meal-Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Özcan, Hatice Kübra. *Ömer Neseffî'nin Tefsirinde Belâgat İlmi Bağlamında Dil-Kelâm İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Özgel, İshak. "Başlangıçtan Selçuklular Dönemi Sonuna Kadar Türklerin Kur'ân tefsirine Hizmetleri". *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'ân tefsirine Hizmetleri (Tartışmalı İlmi Toplantı)*. thk. Muhammed Abay. İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 3. Baskı., 1420.
- Smerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010.
- Süleymânî, Sıddîka vd. "Berresî Tefsîr-i Neseffî İmâm Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed Neseffî ez Nazar-ı Belâgat Zebân u Vîjekîhây-ı Dustûrî, Vâjegân". *İntişârât-i Sînânkâr*, 461-537.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-terbiye ve't-türâs, 1420/2000.
- Tekin, Ahmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru-Tefsiri Meal*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2016.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Komisyon. 25 Cilt. Suudi Arabistan: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 8 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.
- Yüksel, Edip. *Mesaj Kuran Çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Hüseyin Esed - Şuayb Arnavûd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı., 1405.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 15. baskı., 2002.